

Post-Truth Çağında Yanlış Bilgi, Yıkıcı Teknolojiler ve Yeni Bir Mücadele Perspektifi

→ Doç. Dr. Oğuz KUŞ*

Post-truth, 2010'ların ikinci yarısından sonra akademide gözle görülür şekilde mercek altına alınan, Brexit ve Trump'ın başkanlık dönemi ile (Postel-Vinay, 2018) gündelik hayata içkin tartışmaların da konusu hâline gelen, Covid-19 ve devamında ortaya çıkan yanlış bilgi tufanı ile bireylerin hayatlarını farklı boyutlarda etkileyen bir kavram. Bu husus, iletişim bilimcisi gözlükleriyle değerlendirildiğinde zihinlerde her ne kadar bir kavram olarak konumlanıyor olsa da post-truth'u bir sorun (Yu ve Shen, 2024) olarak betimlemek toplumsal yaşamımızdaki etkilerinin sınırlarını çizmek için daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Belgelendirilmiş kullanım miktarı 2016 yılında, 2015'e göre %2000 artan (Calcutt, 2016) ve Google Books Ngram Viewer'da 2016 - 2021 yılları arasında hızlı bir sorgu yapıldığında bu araçta taranan kitaplarda kullanım miktarının %2476 arttığı gözlemlenebilen, toplumun yerleşik değerleri ve hakikati bilme hakkı için farklı boyutlarda risk oluşturan bu kavramı d'Ancona'nın (2017) takip eden tümcesi post-truth hakkında bir fikir edinmeyi mümkün kılmaktadır.

“Demokratik ortodoksler ve kurumların temellerinin çirkin bir popülizm dalgası ile sarsıldığı bir siyasi ve entelektüel mücadele evresine girmiş bulunuyoruz. Akılcılık duygularla, çeşitlilik yerellikçilikle, özgürlük ise otokrasiye kayan bir eğilimle tehdit ediliyor. Hiç olmadığı kadar, siyaset pratiği bir fikirler yarışması yerine sıfır toplamlı bir oyun olarak görülüyor. Bilim, şüpheyle ve bazen açık bir küçümsemeyle karşılanıyor. Bu küresel eğilimin merkezinde, gerçeğin değerinde bir çöküş bulunmaktadır; bu, bir para biriminin ya da hissenin çöküşüne benzetilebilir[...].”

*Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, oguz.kus@istanbul.edu.tr

Nitekim, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gelişmeler d'Ancona'nın tanımının bileşenlerine birbiri ardına rastlanıldığını gösteriyor. Batı siyasetini etkisi altına alan popülizm, dramatik gelişmeleri beraberinde getirdi. Post-truth'un 2010'lu yılların ikinci yarısında somutlaşan kullanımını göz önünde bulundurarak, bu tarihi milat olarak aldığımızda Batı medyasının "Göçmen Krizi" olarak betimlediği insanlık dramı, Avrupa Birliği içindeki ekonomik tartışmalar, radikal sağın yükselişi, Brexit ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi ardından deneyimlenen gelişmeler popülist ve yer yer kökünü hakikatten almayan siyasi söylemlerin, Pax Europaea temelinde ortaya çıkan değerlerin temelinde çatlaklar oluşması için bir zemin yarattı. Bu, beraberinde kendini, kendisine benzemeyenin karşısında konumlanarak inşa eden, fikir çeşitliliğinin yitime uğradığı ve içine kapanan bir Avrupa getirdi. Durumun Amerika Birleşik Devletleri'nde de farklı olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Özellikle, Donald Trump'ın başkan olarak seçilmesinin ardından ortaya çıkan gelişmeler; akılcılığın duygulara yenildiği, kutuplaştırıcı ve hakikatin pek çok farklı aşamada gölgede kaldığı toplumsal dinamikleri ortaya çıkarmıştır. Hakikatin yitimi noktasında, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durumu Rehagen (2020), doğal bir anlatımla Trump özelinde şöyle özetlemektedir:

"4 Mart 2020'de, hiçbir özel anlam taşımayan bir çarşamba günü, Amerika Birleşik Devletleri başkanı 73 yalan söyledi. Ondan bir gün önce 40 kez yalan söylemişti. 3 Nisan itibarıyla, görevde geçen 1170 gün boyunca Donald Trump, toplamda 18000 kanıtlanabilir şekilde yanlış veya yanıltıcı iddiada bulundu."

Bu durum, küresel siyasete yön veren bir ülkenin ve siyasetçinin, d'Ancona'nın da önermesinde bahsettiği üzere gerçeğin değerinde çöküş yaratmasına örnek verilebilecek vakalardan bir tanesidir. Fakat bu çöküşe tanıklık edebileceğimiz başka örnekler de söz konusudur. Kovid-19 salgını sürecinde dünya, dijital platformlarda, bu platformların tekno-sosyal ekosistemi ile infüze olmuş yanlış bilginin toplumları ele geçirişine tanıklık etti. Uygarlık, dijitalleşmenin tüm kapasitesine içkin bir şekilde ortaya çıkan bu denli büyük bir yanlış bilgi tsunamisi (Koushika, 2020) ile karşı karşıya kalmadığından, bununla mücadele etmek hususundaki bağımsızlık sisteminin de fazla gelişmediğini ifade etmek mümkündür. Metin formatlı platformlardan görsel te-

melli platformlara kadar yanlış bilginin yenilikçi sosyalleşme teknolojilerini yayılmak üzere bir kanal olarak kullandığına küresel ölçekte tanıklık ettik (TikTok'taki ilginç kimi yayılım örüntüleri için bkz. O'Connor, 2021).

Fakat post-truth çağında hakikatin yitimine sebep olan parametreler bunlarla sınırlı değildi. Yanlış bilginin, bölgesel çatışmalarda ve kimi ülkeler tarafından dış politika hamlelerinin meşruiyetini sağlama noktasında enstrümanlaşması sorunu derinleştirirken çözüm geliştirmeyi de güçleştirmektedir. Bu noktada, yanlış bilginin çekincesizce dâhil edildiği bilgi operasyonlarının (etki operasyonları olarak da anılır), çağdaş çatışma sahalarını siber-uzama nasıl taşıdığını ve gelişen teknolojinin yanlış bilgi sorununu derinleştirmesini örneklerle tartışmak yerinde olacaktır. Çünkü post-truth çağında insanlığın karşı karşıya kaldığı yanlış bilgi sorununun uyarılığa belirgin olarak negatif sonuçlar yarattığını bu şekilde somutlaştırmak mümkündür. Post-truth çağında yanlış bilgidен bahsederken bilgi operasyonlarını tartışmak ayrıca önemlidir. Çünkü burada yanlış bilginin bir çıkar doğrultusunda enstrümanlaşması, toplumların hakikati öğrenme haklarının bilinçli ve stratejik bir biçimde hedef alınması hâli söz konusudur. Dolayısıyla akut bir biçimde toplumsal farkındalık ve dayanıklılık geliştirilmesi gereken bir hususu ifade etmektedir.

Bilgi operasyonlarına örnek olabilecek meselelerden bahsetmeden önce, bu konseptin toplumların bilgi habitatında yaratabileceği kaosu anlamak üzere, kavramsal çerçevesini çizmek önemlidir. Weeden, Nuland ve Stamos (2017, s. 4) bilgi operasyonunu devletler veya devlet dışı aktörleri kapsayan organize aktörlerin yerli veya yabancı siyasal duyguları saptırmak, stratejik ve/veya jeopolitik çıktılar elde edebilmek adına yanlış haber, dezenformasyon, kamuoyunu etkilemek üzere sahte hesap ağlarının kullanılması gibi yöntemlere başvurması olarak tanımlamaktadır. Yine hızlı bir Google Books Ngram Viewer sorgusu "influence operations" kavramının 2013 yılından bu yana yükselen bir ivmeyle kullanımının arttığına işaret etmektedir. Bu durum, pek tabii bir şekilde, bireylerin bilgi habitatının ve hakikat ile bağının hedef alınabilmesine işaret etmektedir.

Post-truth çağında, yanlış bilgiyi de kullanan, bilgi operasyonlarının toplumsal hayat üzerinde yaratabileceği etkinin boyutlarının teknoloji ve mevcut platformların dönüşümü ile derinleştiğini tartışmak mümkündür. Dijital veri işleme yetkinliği sayesinde micro-targeting kapasitesi sunan ya da yanlış bilgiyi otomatize bir biçimde dağıtma fırsatı veren yıkıcı teknolojiler, yanlış

bilgiyle toplum perspektifini hedef alan aktörlere algı tahribatı potansiyeli yüksek bir zemin sunmaktadır. Uluslararası kamuoyu, çağdaş bir teknoloji olan yapay zekânın yaratmış olduğu teknolojik dönüşümü öforik bir heyecanla karşılarken ve sabah programlarına dahi konu olan popüler hususlarla tartışırken, uluslararası aktörlerin bilgi operasyonlarını ölçeklendirebilmek ve hakikati bükme adına bu teknolojiyi kullanması yenilikçi teknolojilerin bilgi operasyonlarına entegre edilme hızına ve yaratabilecekleri olumsuz etkiye örnek teşkil etmektedir. Bu durumu vakalar üzerinden tartışmak, toplumların karşı karşıya olduğu yanlış bilgi tehlikesinin hacmini keşfedebilmek için elzemdir.

Örneğin Temmuz 2024 tarihli bir basın bülteninde Amerika Birleşik Devletleri Adalet Bakanlığı, Rusya kaynaklı aktörlerin yapay zekâ temelli teknolojilerle Rusya'nın dış politikasını destekleyen yanlış bilgiyi nasıl yaydığını tespit etmiştir (Justice Department, 2024). Anılan bilgi operasyonunda X (eski adıyla Twitter) platformunda Amerika Birleşik Devletleri'nde yerleşikmiş gibi gözükken kullanıcıların yapay zekâ desteği ile yaratıldığına ve bu kurgu kullanıcıların özellikle Ukrayna, Polonya, Litvanya gibi eskiden Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan veya Sovyetler Birliği'nin etki alanında bulunan ülkeler hakkında Rusya'nın savlarını destekleyen paylaşımlar yaptığını tespit etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri Siber Komutanlığı (USCYBERCOM), Eylül 2024 tarihinde yayımlanmış olduğu basın bülteninde Rusya kaynaklı aktörlerin bir bilgi operasyonu çeşidi olan "DoppelGänger" tekniğini kullandığını, bu süreçte haber kanalları, kurumlar ve düşünce kuruluşlarının web sitelerinin bir kopyasını ürettiklerini ve bu sitelerin içeriğini yapay zekâ kaynaklı teknolojilerle oluşturarak özellikle Ukrayna hususunda Rusya yanlış bilgileri yaydıklarını tespit etmiştir. Bu bilgi operasyonu kapsamında NATO'nun web sitesinin dahi kopyalandığı gözlemlenmiştir. İsrail merkezli yapıların da İsrail - Filistin çatışması bağlamında bilgi operasyonları düzenlediği ve yer yer yapay zekâ teknolojilerinden faydalandığı tespit edilmiştir. OpenAI, İsrail merkezli bir şirketin Gazze hususunda yapay zekâ teknolojilerini kullanarak metinler ürettiğine (OpenAI, 2024) raporunda yer vermiştir. Ayrıca İsrail merkezli bir firmanın İsrail - Filistin Çatışması bağlamında içerikler oluşturan sahte sosyal medya hesaplarından oluşan bir ağ işlettiğine ve bu ağın ABD'li öğrencilerin İsrail'in Gazze'de yürüttüğü savaşa karşı gerçekleştirdiği protestoları antisemitik olmakla suçlayan gönderileri de dolaşıma soktuğuna değinilmektedir (Robins-Early, 2024).

Post-truth çağının yaratmış olduğu atmosfer, çağdaş çatışmaların siber uzama taşınan yapısı, yıkıcı teknolojilerin algı tahribatı yüksek bilgi operasyonlarını mümkün kılarak hakikatin hedef alınması hususundaki sorunları derinleştirmesi, yanlış bilgi ile mücadelede ve toplumların doğru bilgiye erişim sağlayabilmesi noktasında yeni anlayışların geliştirilmesinin gerekli olduğunu da haber vermektedir. Yanlış bilgi ile mücadele etmek artık bireysel bir çaba, farkındalık ve aksiyona ek anlayışları gerekli kılmaktadır. Bu noktada, yanlış bilgiye karşı ulusal ölçekli bir dayanıklılık anlayışı geliştirmek ve stratejik olarak toplumsal ölçekli bir farkındalığı hedeflemek tartışılmalıdır. Bu bağlamda, Humprecht ve diğerlerinin (2020) yanlış bilgiye yönelik ulusal dayanıklılığı tanımlama biçimine değinmek, yanlış bilgiye karşı ulusal dayanıklılık konseptini somutlaştırmak için önemlidir. Humprecht ve diğerleri (2020, ss. 5-6) ulusal dayanıklılıktan bahsederken Hall ve Lamont'un tanımına değinerek "bir topluluk veya ulustaki insanların kenetlenerek iyilik hâllerini meydan okumalara karşı sürdürmek ve iyileştirmek" önermesi üzerine inşa etmiş ve yanlış bilgiye karşı dayanıklılığı "yanlış bilginin büyük miktardaki vatandaşa erişmediği yapısal bir bağlam" olarak betimlemiştir. Bu noktadan hareketle, yanlış bilgiyle mücadelede toplumun tüm bileşenlerini stratejik bir biçimde bir araya getiren bütünsel bir yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

Diğer yandan, yıkıcı teknolojilerin dâhil olduğu yanlış bilgi üretim ve dağıtım pratikleri ile ancak o ölçekte yenilikçi teknolojileri oyuna dâhil ederek mücadele etmek mümkündür. Bu hususlarda kimi gelişmelere kısaca değinmek meseleyi somutlaştırmayı kolaylaştırmaktadır. Örneğin, Farhoudinia, Ozturkcan ve Kasap (2024) Kovid-19 ile ilişkili bir veri setiyle gerçekleştirdikleri ve makinelerin öğrenmesi süreçlerini dâhil ettikleri araştırmalarında, yanlış haberlerin olumsuz duyguları, doğru haberlerin ise, olumlu duyguları daha fazla uyandırdığını bulmuşlardır. Araştırmacılar, insanların duygularının doğru ve yanlış haberlere maruz kaldıklarında nasıl farklılaştığını tespit etmişler ve duyguların yanlış haberlerin tespitinde bir değişken olarak kullanılabileceğini tartışmışlardır. Bu araştırma göstermektedir ki yenilikçi teknolojilerin yanlış bilgi ile mücadele sahasına dâhil edilmesi ilk bakışta dikkat çekmeyecek değişkenlerin keşfine ve yanlış bilgi ile daha etkin mücadele edilmesine zemin hazırlayacaktır.

Post-truth çağında yanlış bilginin toplumsal etkileri güçlü ve derindir. Yıkıcı teknolojilerin sürece dâhil olması, yanlış bilginin yayılım ve etkileme gücünü

artırmaktadır. Bu durum, hakikatin sürekli ve güçlü bir tehdit altında olduğu bir çağın içinde bulunduğumuzu haber vermektedir. Ancak tehditler kadar fırsatların da mevcut olduğu unutulmamalıdır. Yenilikçi teknolojiler ve yanlış bilgi ile mücadelede gerçekleştirilecek perspektif dönüşümü, toplumlara hakikati toplumsal ölçekte korumak için yeni yetkinlikler ve güçlü bir kapasite sunmaktadır. Bu değerlendirme notunun sonunda toplumun yanlış bilgi ile mücadele edebilmesi noktasında önemli olan iki enstrümanın mevcudiyetinden bahsetmek mümkündür; bunlar yenilikçi teknolojilerin yaratıcı ve verimli bir biçimde kullanılması ve toplumun her bileşeninin dâhil olduğu ve kenetlendiği bir yanlış bilgiye karşı ulusal dayanıklılık stratejisinin geliştirilmesi ve benimsenmesidir.

Kaynakça

- Calcutt, A. (2016). The surprising origins of 'post-truth' – and how it was spawned by the liberal left. <https://theconversation.com/the-surprising-origins-of-post-truth-and-how-it-was-spawned-by-the-liberal-left-68929> adresinden alındı.
- d'Ancona, M. (2017). Post-truth: The new war on truth and how to fight back. Random House.
- Farhoudinia, B., Ozturkcan, S. & Kasap, N. Emotions unveiled: detecting COVID-19 fake news on social media. *Humanit Soc Sci Commun* 11, 640 (2024). <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03083-5>
- Google Books Ngram Viewer. (t.y.). <https://books.google.com/ngrams/> adresinden alındı.
- Humprecht, E., Esser, F., & Van Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *The international journal of press/politics*, 25(3), 493-516.
- Justice Department. (2024). Justice Department Leads Efforts Among Federal, International, and Private Sector Partners to Disrupt Covert Russian Government-Operated Social Media Bot Farm. <https://www.justice.gov/opa/pr/justice-department-leads-efforts-among-federal-international-and-private-sector-partners> adresinden alındı.
- Koushika, S. (2020). Tackling a tsunami of misinformation and myths. <https://www.nature.com/articles/nindia.2020.103> adresinden alındı.
- O'Connor, C. (2021). How TikTok Sounds Are Used to Fuel Anti-Vaccine Fears. https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/how-tiktok-sounds-are-used-to-fuel-anti-vaccine-fears/
- OpenAI. (2024). AI and Covert Influence Operations: Latest Trends. https://downloads.ctfassets.net/kftzwdyauwt9/5IMxzTmUclSOA-cWUXbkVrK/3cfab518e6b10789ab8843bcc18b633/Threat_Intel_Report.pdf adresinden alındı."

- Postel-Vinay, O. (2018). The post-truth era. <https://shs.cairn.info/dossiers-2018-10-page-1?lang=en&tab=aperçu> adresinden alındı.
- Rehagen, T. (2020). Welcome to Post-Truth America. <https://www.bc.edu/bc-web/sites/bc-magazine/summer-2020/features/welcome-to-post-truth-america.html> adresinden alındı.
- Robins-Early, N. (2024). OpenAI says Russian and Israeli groups used its tools to spread disinformation. <https://www.theguardian.com/technology/article/2024/may/30/openai-disinformation-russia-israel-china-iran> adresinden alındı.
- USCYBERCOM. (2024). Russian Disinformation Campaign “DoppelGänger” Unmasked: A Web of Deception. <https://www.cybercom.mil/Media/News/Article/3895345/russian-disinformation-campaign-doppelgnger-unmasked-a-web-of-deception/> adresinden alındı.
- Weedon, J, Nuland, W. & Stamos, A. (2017). Information Operations and Facebook. <https://about.fb.com/br/wp-content/uploads/sites/3/2017/09/facebook-and-information-operations-v1.pdf>
- Yu, W., & Shen, F. (2024). Mapping verification behaviors in the post-truth era: A systematic review. *New Media & Society*, 26(3), 1703-1727. <https://doi.org/10.1177/14614448231191138>

